

HİTİTÇE ÇİVİYAZILI BELGELERDE GEÇEN SÜMERCE BİR MÜZİK ALETİ: (GİŞ)ŞÀ.A.TAR/TIBULA

Arş. Gör. Gülgüney MASALCI ŞAHİN¹

Özet

Milattan önce ikinci bin yılda Anadolu'da bir siyasi birlik kuran Hititler, kendilerini "bin tanrılı halk" olarak adlandırmışlardır. Tanrıları onuruna pek çok bayram kutlamışlar ve ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Kültürün önemli bir üyesi olan müzik, Hititlerin dini törenlerinin ana unsurlarından biridir. Kült yemeklerinde, libasyonlarda, bayram kutlamalarında ve cenaze törenlerinde pek çok müzik aleti karşımıza çıkmaktadır. Bu müzik aletleri Hitit dilinde adlandırıldığı gibi Sumerce olarak kaydedilenler de vardır. Bunlardan biri olan (GİŞ)ŞÀ.A.TAR/ TIBULA çalgısıdır. Bu müzik aleti ile ilgili yaygın görüş telli bir çalgı olduğu üzerinedir. Bu çalışmada çiviyazılı ve arkeolojik belgeler ışığında bu müzik aleti değerlendirilmiş ve Hitit kültüründeki yeri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hititler, çiviyazılı tabletler, müzik, (GİŞ)ŞÀ.A.TAR/ TIBULA, telli çalgılar

A SUMERIAN MUSICAL INSTRUMENT IN HITTITE CUNEIFORM DOCUMENTS: (GİŞ)ŞÀ.A.TAR/ TIBULA

Abstract

The Hittites who provided a political unity in Anatolia circa 2000 BC, called themselves as "nation of thousand gods". They celebrated many festivals for their god's name and performed rituals. Music which is an important component of the culture is the one of the essential elements of Hittite's religious ceremonies. There were lots of musical instruments in cultic feasts, libations, celebrating festivals and funerals. The common idea was about (GİŞ)ŞÀ.A.TAR/ TIBULA which was it was a stringed instrument. In this work this musical instrument and its place of Hittite culture ARE Studied in the light of cuneiform and archaeological documents.

Key Words: Hittites, cuneiform tablets, music, (GİŞ)ŞÀ.A.TAR/ TIBULA, stringed instruments.

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

M.Ö. ikinci bin yılda Anadolu'da egemenlik sürmüş olan Hititler'in devlet arşivini oluşturan çivi yazılı tabletler, devletin dili, dini, tarihi, hukuki ve siyasi durumu hakkında bilgiler sunmaktadır. Hitit dininin önemli bir parçası olan, tanrılar adına gerçekleştirilen bayram törenleri, çoğu zaman müzikal etkinlikler eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca müzik, hastalıkların tedavisi sırasında, büyü ritüellerinde ve cenaze törenlerinde de kullanılmıştır.

Hitit müziğinin icrasında insan sesiyle birlikte pek çok müzik aleti de seslendirilmiştir. Geniş bir çalgı bilgisine sahip Hititler'in vurmaları, üflemleri ve telli çalgıları çalabilen görevlileri olduğunu hem yazılı belgelerden hem de kısıtlı da olsa arkeolojik verilerden öğrenmekteyiz. Pek çok konuda Mezopotamya'dan etkilenmiş olan Hititler, müzik konusunda da bu etkileşimi yaşamışlardır. Bunu belgelerde geçen farklı dillerdeki çalgı adları gözler önüne sermektedir. Bu müzik aletlerinden biri olan Sumerce ^{GİŞ}ŞÀ.A.TAR/TIBULA, sıklıkla Hititçe metinlerde görülmektedir.

Çalgı, adından da anlaşılacağı üzere, Hititler'den önce eski Mezopotamya coğrafyasında kullanılmaya başlanmıştır. Sumerce bir sözcük olan (^{GİŞ2})ŞÀ.A.TAR, Eski Babil Dönemi metinlerinde ve Nippur belgelerinde ^{GİŞ}tigidlu olarak okunmaktadır ve telli bir müzik aleti olduğu ileri sürülmektedir (Veldhuis 1999: 20). e-PSD'de "tigidlu"³, "ŞA₃.MIN.DI, ŞA₃.MIN.TAR, ^{GEŞ}DI.TAR" şeklinde karşılıkları verilmiştir⁴. Chicago Assyrian Dictionary (CAD t) s.397'de ise *tigidlû/tibulû* (*tiggiltû, tikittalû, timittalû*) sözcüğü "bir müzik aleti" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca

III. Ur Dönemi metinlerinde LÚ ^{GİŞ}ŞÀ.TAR isimli müzik aletinden adını alan bir görevli bulunmaktadır (Veldhuis 1999:20).

tigidlu bir müzik aleti isminin yanı sıra bir kuş ismidir (Veldhuis 1997-1998: 123, 1997: 187). Yeni bir tapınak yaptıran ve gözüne uyku girmeyen Kral Gudea (M.Ö. 2150-2125) rüyasında bu kuşları görmüştür⁵. M.Civil, çalgının ismini kuştan alabileceği olasılığı ile birlikte tam tersinin de gerçekleşmesinin mümkün olduğuna değinir ve çalgının bir "su kabağı, marakas" olabileceğini ileri sürer (Civil, 1987: 27). Isın zanaatkâr arşivinde ve daha geç dönemde Emar ve Ugarit'ten ele geçen (Orta Babil dönemi) leksikal metinlerde ise sözcük, ŞÀ.TAR şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Veldhuis, 1997-1998: 123-124).

Anadolu'da aynı çalgıya Hititçe çivi yazılı metinlerde rastlarız. Çalgı eski okunuşuyla ^{GİŞ}ŞÀ.A.TAR, son okunuş haliyle TIBULA olarak belgelerde yerini almıştır. Çalgının telli bir müzik aleti olabileceği ifade edilmiştir (De Martino, 1997: 485). Kimi araştırmacılar çalgının lut, lavta olabileceği yönünde görüş bildirmiştir (Alp, 1999: 11). Kimi araştırmacılar ise arp olabileceğini vurgulamışlardır (Schuol 2007: 107). Bu müzik aleti Hititçe çivi yazılı belgelerde çeşitli konulu tabletlerde kaydedilmiştir. Arkeolojik verilerle de kimi zaman paralellik gösteren bu kayıtlar şöyledir:

Tanrılar için gerçekleştirilen ritüellerde:

Hititlerde "DINGIR *eku* tanrıyı içmek, tanrı onuruna içmek" şeklinde gerçekleştirilen ritüelde kraliyet ailesinde kral, kraliçe ya da prens oturarak ya da ayakta durarak sıvı tüketirler. Bu esnada seremoniye müzik de eklenmekte ve bu şekilde tanrıların ruhuna hem maddi hem manevi bir mutluluk getirilmesi amaçlanmaktadır. Kral tarafından

² Ağaç ya da ağaçtan yapılmış nesnelerin önüne gelen belirleyici/determinatif (Rüster-Neu, *Christel Rüster-Erich Neu, Hethitisches Zeichenlexikon*, Wiesbaden 1989: s. 321.

³ ePSD - *The Pennsylvania Sumerian Dictionary*, <http://psd.museum.upenn.edu/epsd/nepsd-frame.html>

⁴<http://psd.museum.upenn.edu/cgi-bin/cdlhtml?project=ctxt&mode=ctxt&item=Q000057&line=Q000057.252&frag=Q000057.249#a.Q000057.249>

⁵ Bkz. Gudea Cylinders A v 9, A vi 10; The building of Ninġirsu's temple (Gudea, cylinders A and B, 147-149: *ETCSL transliteration: c.2.1.7: http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.1.7#* , Miguel Civil, *N.A.B.U* 1987, 48, s. 27.

kutlanan bir bayrama ait tablet parçalarından (CTH 646) KBo XXV 70 ay. numaralı metinde⁶ bunu görmekteyiz:

4' [LUGAL? MUNUS.LUGAL? DUTU (-)
D Me-ez-zu-ul-la-a]n-na an-dur-za TUŠ-aš
a-ku-an-zi

5' LÚ.MEŠ NAR?] İŞ-TU GİŞ TIBULA SİR^{RU}

4' Kral ve kraliçe Güneş Tanrısı Mezulla]'yı içeride oturur içerler.

5' Şarkıcılar?] TIBULA (eşliğinde) şarkı söyler.

Bu tip seremonilerde en çok kullanılan çalgı lir olmakla birlikte bu kez yine bir telli çalgı olduğu düşünülen TIBULA kullanılmıştır.

İnadık Vazosu. Lir eşliğinde sunum sahnesi (T.Özgüç, 1988)

Bayram kutlamalarında:

Tanrıları mutlu ederek bolluk ve bereketi sağlamak için gerçekleştirilen bayram törenlerinin sayısı Hititler'de oldukça fazladır. Krallar, kutlamalar için çeşitli şehirleri ziyaret ederek bu törenlere katılmaktadırlar⁷. AN.TAḪ.ŞUM^{SAR} Bayramının on altıncı gününden söz eden (CTH 612) KBo IV 9 öy. (önyüz) numaralı metinde⁸ LÚ.MEŠ ZI-IT-TI⁹ "ortak, hissedar" anlamındaki ZITTI adamları dans ederek çalgıyı seslendirmektedirler:

42 LÚ.MEŠ ZI-IT-TI LUGAL-i ta-pu-uš-za

43 a-ra-an-ta-ri nu tar-ú-iš-kán-zi

44 GİŞ TIBULA ḫa-az-zi-kán-zi

42 ZITTI adamları yerlerini

43 alırlar ve dans ederler

44 GİŞ ŞA.A.TAR/ TIBULA'ya vururlar.

Zitti adamları bu törende kralın yanında döndükten (dans ettikten?) sonra TIBULA çalmaktadırlar. Hazzik- fiili "vurmak" anlamına gelip aynı zamanda "bir müzik aleti çalmak" manasında da tercüme edilmektedir (Ünal, 2007: 206, 207). Saplı müzik aletlerinin icrasında teline vurarak seslendirmek bildiğimiz bir durumdur. Sazın teline vurmak şeklinde Türk kültüründe de kullanılmaktadır.

Hititler'in bir başka bayramı olan KI.LAM "Kapı yapısı" Bayramına (CTH 627) ait KBo X 24 II numaralı metinde¹⁰ ise müzik aletini, törenlerde başka pek çok görevi de yerine getiren ALAM.ZU₉ görevlileri¹¹ şarkı eşliğinde çalarken karışımıza çıkmaktadırlar:

23" [(A-NA LÚ.MEŠ)A]LAM.ZU₉ iš-ki₉-taḫ-ḫi

24" [(nu LÚ.MEŠ)]ALAM.ZU₉

25" [(na-na-a]n-kal-ta-aš GİŞ MAR.GÍD.DA-aš

26" [(pí-ra-a)]n ḫu-u-ia-an-zi

27" [(GİŞ TIBUL)]A ḫa-az-zi-kán-zi

28" SİR^{RU}-ia

23" ALAM.ZU adamlarına işaret verir.

24" ve ALAM.ZU'lar

25" nankalta yük arabası

26" önünde koşarlar.

⁶ Transkripsiyon için bkz. Badalı, THeth 14/1, 1991: 225. Benzer bir metin KBo XXX 184 ay. 4'-5'. Satırlarda görülmektedir.

⁷ Bkz. Sir Gavaz, *Hitit Krallarının Kült Gezileri*, Çorum, 2012.

⁸ Transkripsiyon için bkz. Badalı, THeth 14/1, 1991: 50.

⁹ Friedrich, *HW*. s.284, 315: "Teilhaber"; Pecchioli-Daddi, *Mestieri*, s.578-579: "socio"; Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, s. 824: "ortak, hissedar".

¹⁰ Transkripsiyon için bkz. Singer, *StBoT* 28, 1984: 18

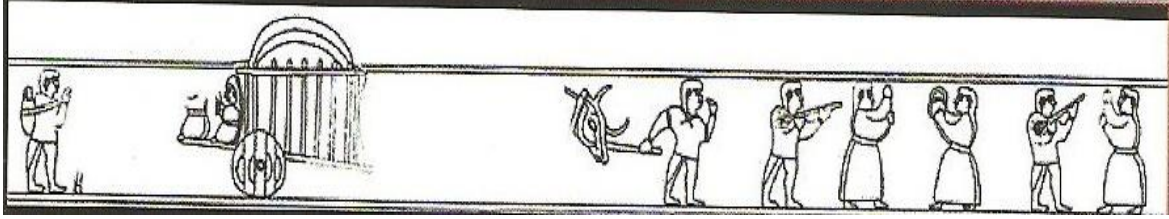
¹¹ "Soytarı, cambaz, palyaço" şeklinde tercüme edilen görevli için bkz. Martino S. de, "II LÚ ALAN.ZU come "mimo" e come "attore" nei testi ittiti", *SMEA* 24 (1984) 131-148.; Erkut, "Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen Sümerce LÚ ALAN.ZU₉ ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri", *Cahit Günbattı'ya Armağan*, Ankara, 2015: 83-86.

27'' TIBULA çalar

28'' şarkı söyler.

Görevliler arabanın önünde koşuktan sonra ^{GİŞ}Ş.A.TAR/ TIBULA çalıp şarkı söyler-

ler. Arabanın önünde saz çalınması sahnesi Hüseyindedede'den çıkarılmış dört frizli kabartmalı vazunun dördüncü satırında karşımıza çıkmaktadır:

Hüseyindedede (İkinci) Vazosu, (Yıldırım, 2008: 58)

Aynı metnin devamında (IV. Sütun 13-18.satırlar) ise şarkıcılar ve *arkammi* (tef, davul çalan) kadınları kralın önünde ve arkasında koşarken *arkammi* (tef, davul?) ve *galgalturi* (zil) çalmaktadırlar. Vazonun bu frizinde de saz çalan adamların önünde oynayan kadınlar ve tef ya da zil çalan bir kadın onlara eşlik etmektedir. Kabartmalı vazoların Hititçe belgelerde bire bir karşılığı olmasa da genel çerçevede yazılı metinlerin görsel halidir.

Ölüm Ritüellerinde:

Hitit başkenti Hattuşa'da bir ölüm, bir felaket ya da uğursuzluk olduğunda çeşitli ritüeller gerçekleştirilmekteydi. KUB XXX 25 ay. numaralı metinde¹² (CTH 450) ağıtlara TIBULA eşlik etmektedir:

10 *nu te-pu pí-e-da-an ú-e-eš[(kán-zi nam-ma-at ka-ru-uš-š)]i-an-zi*

11 *GIM-an-ma UD.KAM-az SIG₅-ri []zi*

12 *nu ha-la-an-tu-wa hal-zi-ia [... (DU-TU-aš KI.MIN LÚNAR IŠ-TU GİŞTIBUL)A*

13 *SİR^{RU} na NINDA.KUR₄.RA IM-ŞA pá-r-šī[-ia na-an)-kán pa-ra-a pí-e-da-ı]*

14 *EGIR-ŞU-ma LÚNAR [(IŠ-TU GİŞTIBULA SİR^{RU} NINDA.KUR₄.R)A IM-]ŞA*

15 *pár-šī-ia na-an-kán pa[-ra-a pí-e-da-ı]*

10 Ve biraz (yavaşça) ağıt tutarlar. Sonra onlar susarlar

11 İyi/Uğurlu gün (geldiğin)de [...

12 ve *halentuwa*'ya çağırırlar. [...Güneş Tanrısı aynı şekilde. Şarkıcı TIBULA (eşliğinde)

13 şarkı söyler. Mayalı somun ekmeği parça[lar ve onu götürür]

14 Sonra şarkıcı [TIBULA (eşliğinde) şarkı söyler. Mayalı somunu

15 böler ve onu götürür.

Hattuşa'da bir ölüm ya da felaket gerçekleştiğinde bir dizi ritüelin uygulandığını ve bu ritüeller sırasında müziğin de bir yeri olduğunu görmekteyiz. KUB XXX 25 + XXXIV 68 + XXXIX 4 ay.numaralı metinde¹³ ölünün ruhu içilirken yükselen müziği yine TIBULA sağlamaktadır.

19 *EGIR[-ŞU-ma a-p]é-el ZI-an 3-ŞU e-ku-zi LÚNAR IŠ-TU GİŞTIBULA*

20 *SİR^{RU} na-aš-ı]ta ak-kán-da-an [ŞU]M-an hal-za-a-i LÚSAGI.A*

21 *I? NINDA.[KUR₄.RA KU₇ p]ár-šī-a*

¹² Transkripsiyon için bkz. Yoshida, *THeth* 22, 1996: s.262-263.

¹³ Transkripsiyon için bkz. Schul, *OrA* 14, 2004: s. 206.

19 Arkasından onun (ölünün) ruhunu (ruhu için) üç kez içer. Şarkıcı sazdan

20 çalar. Ve sonra ölünün adını bağırır. Saki

21 bir som[un ekmek b]öler.

Ölünün arkasından yapılan törende çalgı seslendirilmekte arkasından ölünün adı zikredilmektedir. Ve yine ölünün ruhu için bir ekmek parçalanmaktadır.

Envanter Metinlerinde:

Bir bayramla ilişkili olduğu düşünülen KBo XVIII 180 ay. numaralı envanter metninde (CTH 241) sandıkların içindeki birtakım aletler sıralanmakta ve metnin başında kraliçeye anılmaktadır (Koşak, 1982: 62-63). Bu metnin arka yüz altıncı satırında "...3 GİŞŞÀ.A[.TAR" "Üç TIBULA (saz)" olarak müzik aleti kaydedilmiştir.

Hititçe çiviyazılı belgelerde sazı çalan tek bir müzisyen yoktur. Çalgı, şarkıcı/şarkıcılar (LÜNAR) , ZITTI adamları ve ALAM.ZU₉ (soytarı) adamları tarafından seslendirilmektedir. Hem neşeyi ve coşkuyu perçinlemek maksatlı hem de tanrılara sunularda fon oluşturmak için bayramlarda, kederli bir anda cenaze törenlerinde ölünün ruhu için seslendirilmektedir.

Sumerce bu sözcüğün hangi müzik aleti olabileceği ve sözcüğün etimolojisi konusuna tekrar geldiğimizde, ŞÀ.TAR sözcüğünün telli çalgılar olan tar, gitar, sitar, setar gibi çalgılarla ses benzerliği olması ilgi çekicidir. TAR sözcüğü HZL s.353 TAR :kesmek anlamında geçmektedir. e-PSD'de ise cut, kesmek anlamı dışında bir de bir kuş olarak (Akk.*şibāru* , "serçe") geçmektedir¹⁴. Yukarıda saydığımız çalgıların bir kısmı ise Farsça ip, tel anlamına gelen tar'ın başına tel sayısı eklenmesiyle türetilmiştir: yektar, dütar, setar/sitar, çartar, penctar, şeştar gibi. Yine bir telli Azeri çalgı olan tarın ise kökeninin gimtar "ses çıkarıcı ağaç" sözcüğünden gel-

¹⁴ <http://psd.museum.upenn.edu/epsd/nepsd-frame.html>

diği ileri sürülmüştür (Abdullayeva , 2014: 52). Etimolojik sözlükte zither (kanun), gitar gibi çalgıların Latince cithara, Eski Yunanca kithara ile ilişkilendirilmektedir.¹⁵ Tüm bunların ışığında Sumerce SA.TAR'ın bir telli çalgıya işaret ettiği açıktır ve bu kordofon grubundan, lute, lavta, bağlama benzeri sazlar¹⁶ daha yakın olduğunu düşünmekteyiz. Çalgının Sumercesi'nin eski halinin bülbül anlamına gelmesi, sonraki formunda serçe olarak da anılması bazı araştırmacıların da değindiği gibi enstrümanın sesiyle ilgili bir benzetme olabilir. Bir Türk masalında "tellerinden bülbül şakıyan saz" sözünün kullanılması (Güney, 1973), bu benzerliğin günümüzde hala karşılaştırmasının yapıldığını göstermektedir. Ölüm törenlerinde kullanılan bu saz, Eski Türk geleneğinde yağ törenlerinde ağıtçılar, bahşı ve ozanların kopuz çalması ile benzerlik göstermektedir (Beydili, 2003: 621, Akdoğan 2003: 353). Ölünün ardından saz çalma, Ege ve Antalya *tahta*larının sürdürdüğü bir gelenek olarak karşımıza çıkmakta ve "ölü sazı" olarak adlandırılmaktadır (Hacıökmen, 2013: s.411 ve d.n. 134).

Hitit kabartmalı vazolarında saz çalan müzisyenlerin sazı, günümüzde Anadolu'da çalınan sazlarla karşılaştırılmış ve onlarla aynı şekilde tutulduğuna işaret ederek Aşık Veysel'in bağlama çalan fotoğrafıyla bu betimlemelerin benzerliğine dikkat çekilmiştir. Alp, çalgıyı önce lavta sonra lavta, ut bağlama benzeri çalgıların genel adına verilen saz olarak değerlendirmiştir (Alp 2002: 70-75). Biz de bu görüşe katıldığımızdan bu çalgı için saz terimini kullanmak istiyoruz.

Anadolu'da yer alan sazlar, uzun saplı ve küçük ses kutulu olarak betimlenmiştir. Bu tip Mısır ve Mezopotamya'daki bazı tasvir-

¹⁵ http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=guitar

¹⁶ Saz aynı zamanda tüm müzik aletlerine verilen genel addir. Türk müziğinde ise ayrıca lavta, ut bağlama benzeri çalgıların genel adına da saz denmiştir.

lerle de benzerlik göstermektedir. En erken döneme ait sazlar M.Ö.Üçüncü bin yıla kadar gitmektedir. British Museum No: 28806 ve 89096 Tanrı Ea'nın yer aldığı mühürlerde saz çalan adamlar söz konusudur. Üslup olarak ise Akkad Dönemi'ne tarihlendirilmektedirler (Harvey, 1972) (Resim 1-2) Eski Mısır'a baktığımızda ise uzun saplı telli çalgıların Yeni Krallık döneminde görülmeye başlanması bu müzik aletlerinin yakın doğudan Mısır'a gelmiş olabileceğini düşündürmektedir (D.Collon-A.D.Kilmer, 1980: 17-18; Emerit, 2013). Hitit Dönemi arkeolojik belgelerine baktığımızda saz figürü, tasvirli vazolarda, mühürlerde ve Geç Hitit Dönemi kaya anıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Alacahöyük Hitit kabartmalarında yer alan ve gitara benzeyen bir formda olan saz (Resim 11), eski Mısır'da kullanılan bir saz tipiyle benzerlik göstermektedir (Resim 12). Boğazköy'den çıkarılan bazı mühür baskıları (Resim 7) ile birlikte, İnadık (Resim 9) ve Hüseyinde vazoları, (Resim 10) Alişar (Resim 3-4), Eskiapar (Resim 5), Samsat ve yine Boğazköy'den (Resim 6) Hitit dönemi sazlarına ait figürlerin bulunduğu seramik ve vazo parçaları arkeolojik kazılarda gün ışığına çıkarılmıştır. Hitit Dönemi sonrasında Geç Hitit Beylikleri devri kabartmalarında görülen müzikal sahneler içinde de sazlar yer bulmuşlardır. Bunlardan Zincirli kabartmasındaki saz çalan kimseye ait figür (Resim 13), Akad mühürlerindeki ile benzerlik göstermektedir ve oturarak müzik aletini çaldığı tasvir edilmiştir (Turnbull, [Çev.Önal], 2012: 198). Hititlere ait arkeolojik malzemeler arasında tasvir edilen sazlara bağlanan püsküllerin benzerleri Anadolu'da da görülmektedir.

Eskiçağdan bu yana pek çok kültürde kullanılan saz, Hititler döneminde hem arkeolojik hem de filolojik belgelerde yer almıştır. Hititçe belgelerde Sumerce "SÀ.A.TAR" olarak kaydedildiğini düşündüğümüz sazın Hititçe karşılığı henüz bilinmemektedir. Anadolu'daki saz kültürü, geçmişteki bazı

kullanımlarıyla benzerlik göstererek günümüzde halen devam etmektedir.

Resim 1: British Museum No: 28806¹⁷

Resim 2: British Museum No: 89096¹⁸

Res. 3-4: Alişar(Osten 1937:113,115).

¹⁷ No: 28806:

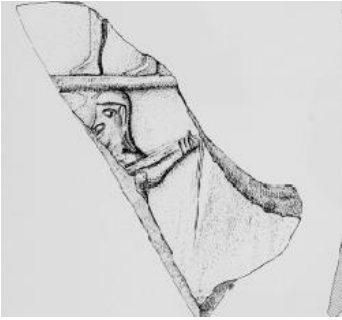
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=1565269001&objectId=756815&parTid=1

¹⁸ No: 89096:

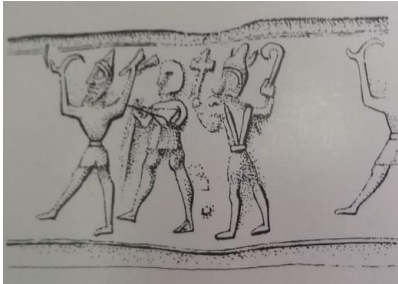
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=1567749001&objectId=756797&parTid=1

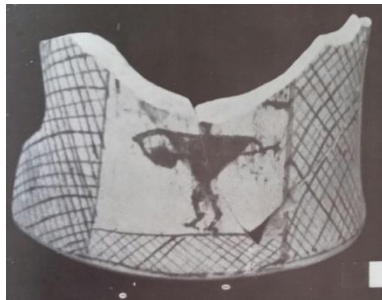
Res.5 Eskiyapar (Özgüç 1988)

Res.6 Boğazköy (Boehmer 1983: Taf.V 10b)

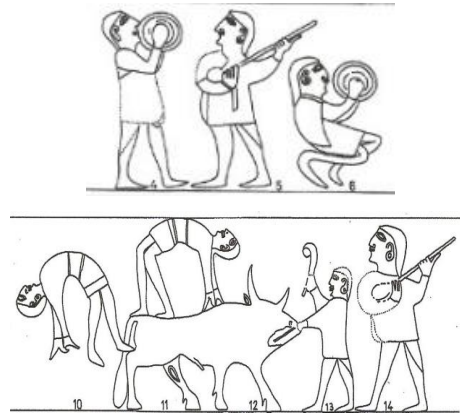
Resim 7 Boğazköy (Boehmer-Güterbock 1987: Fig.301b)

Resim 8: Samsat (N.Özgüç 1992: 42)

Resim 9: İnandık (T.Özgüç 1988).

Resim 10: Hüseyinde (Şipahi 2008:72).

Resim 11: Alacahöyük (Fotoğraf: Masalcı Şahin).

Resim 12: Mısır (Chappell 2009).

Res.13 Zincirli¹⁹

Res.14 Kargamış (Foto.:Masalci-Şahin)

Res. 15 Kargamış¹⁸

KAYNAKÇA

ABDULLAYEVA, Saadet, “Dünya Mahiyetli Bir Çalgı Aleti: Tar”, *İrs Miras No: 11*, Bakü, 2014: 52-57.

AKDOĞAN, Bayram, “Türk Din Musikisinin Anadolu’da Doğuşu ve Tarihi Seyri”, Ankara Üni.İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt XLIV, Sayı 1, Ankara 2003: 345-371.

ALP, Sedat, *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans*, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara, 1999.

_____, *Hitit Güneşi*, Ankara, 2002.

BADALİ, Enrico, *Strumenti musicali, musici e musica nella celebrazione delle feste ittite* (THeth 14/1), Heidelberg, 1991.

BEYDİLİ, Celal, *Türk Mitolojisi Ansiklopedisi*, Çeviri: Eren Ercan, Yurt Yayınları, Ankara, 2004.

BOEHMER, Rainer Michael, *Die Reliefkeramik von Boğazköy*, Berlin, 1983.

BOEHMER-GÜTERBOCK, *Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy, Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978 Boğazköy-Hattuşa XIV.*, Berlin, 1987.

British Museum Online Collection, http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=1565269001&objectId=756815&partId=1

Chicago Assyrian Dictionary, CAD t, Oriental Institute Chicago, 2006.

CHAPPELL, William, *The History of Music*, Cambridge University Press, 2009.

MIGUEL CIVIL, “The Tigidlu Bird and a Musical Instrument, *Nouvelles Assiriologiques Brèves et Utilitaires*, 1987-2: 27.

D. Collon- A.D. Kilmer, “The Lute in Ancient Mesopotamia” *The British Museum Year Book 4*, Londra, 1980: 13-28.

CTH *Catalog der Texte der Hethiter* (Ş.Koşak-G.G.W.Müller, hethiter.net/: Catalog 2015-08-04):

<http://www.hethport.uniwuerzburg.de/CTH/cthfix.php?c=612> [Erişim Tarihi: 02.11.2016]

¹⁹ hittitemonuments.com

GÜNEY, Eflatun Cem, *Tellerinde Bülbül Şakıyan Saz*, İstanbul, 1973.

EMERİT, Sibylle, "Music and Musicians", *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, 07.07.2013.

[ePSD - The Pennsylvania Sumerian Dictionary](http://psd.museum.upenn.edu/epsd/nepsd-frame.html),
<http://psd.museum.upenn.edu/epsd/nepsd-frame.html> [Erişim Tarihi: 02.11.2016]

ERKUT, Sedat, "Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen Sümerce LÜALAN.ZU₉ ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri", *Cahit Günbattı'ya Armağan*, İ.Albayrak, M. Çayır, H. Erol (ed.) Ankara, 2015: 83-86.

ETCSL, *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* (Gudea, Cylinders A and B Transliteration):

<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.1.7#>

[Erişim Tarihi: 02.11.2016]

Online Etimolojik Sözlük
http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=guitar [Erişim Tarihi: 02.11.2016]

FRIEDRICH, Johannes, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1952.

HACIÖKMEN, Mehmet Ali, "Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları", *Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, H. Bahar, M. Toker, M. A. Hacıökmen, G. Küçükbezci (ed.) Konya, 2003: 393-423.

KBo, *Keilschrifttexte aus Boghazköi*, Leipzig / Berlin 1916 vd.

KOSAK, Silvin, *Hittite inventory texts (CTH 241-250)*, Heidelberg, 1982.

KUB, *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin, 1921 vd.

Martino Stefano de, "Il LÜALAN.ZÚ come "mimo" e come "attore" nei testi ittiti", *SMEA* 24, 1984: 131-148.

_____, "Musik.A..III. Bei den Hethitern,, *Reallexikon der Assyriologie* 8, 1997: 483-488.

von der Osten, Hans Henning, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Part II*, The University of Chicago Oriental Institute Publications 29, Chicago Illinois, 1937.

ÖZGÜÇ, Nimet, "A Lute Player From Samsat", *Sedat Alp'a Armağan*, H. Otten, E. Akurgal, A. Süel (ed.) Ankara, 1992. s.42

ÖZGÜÇ, Tahsin, *İnandıktepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi / An important cult center in the old Hittite period*, Ankara, 1988.

Pecchioli-Daddi, Franca, *Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita*, Roma, 1982.

RÜSTER, Christel - Neu, *Erich, Hethitisches Zeichenlexikon*, Wiesbaden, 1989.

SCHUOL, Monika, *Hethitische Kultmusik (Orient- Archäologie 14)*, Rahden, 2004.

SİNGER, Itamar, *The Hittite KI.LAM Festival (StBot 28)*, Wiesbaden, 1984.

Sir Gavaz, Özlem, *Hitit Krallarının Kült Gezileri*, Çorum, 2012.

Harvey Turnbull, (The Origin of the Long-Necked Lute", *The Galphin Society Journal* 25, 1972, 58-66), "Sazın Kökeni", Türkçesi: Özay Önal, *Anadolu /Anatolia* 38, 2012: 193-201.

ÜNAL, Ahmet, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg, 2007.

VELDHUIS, Niek, "The Sur₉-Priest, the Instrument ^{GIŠ}Al-gar-sur₉, and the Forms and Uses of a Rare Sign", *Archiv für Orientforschung*, Bd.44/45, 1997-1998: 115-128.

_____, *Elementary Education At Nippur*, Doctoral dissertation, University of Groningen, 1997.

_____, "LÜ ^{GIŠ}ŞÀ.TAR in Ur III", *Nouvelles Assiriologiques Brèves et Utilitaires*, 1999 No: 1: 20.

von der Osten, Hans Henning, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Part II*, OIP 29, Chicago, 1937.

YOSHIDA, Daisuke, *Untersuchungen zu den Sonnengottheiten bei den Hethitern (THeth 22)*, Heidelberg, 1996.